

УДК 070.1:32(438)(091)"192"

РОЛЬ ПРЕСИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКОГО ПРОМЕТЕЙСЬКОГО РУХУ

Кравченко С.І.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглядається діяльність польського прометейського руху, який виник у 20-ті роки ХХ століття. Його метою було формування блоку антирадянських держав – союзників Польщі. В діяльності руху найбільшу роль відіграла преса. Періодичні видання існували в усіх містах, де діяли осередки прометейзму. Часописи виходили польською, французькою, українською, російською, татарською та іншими мовами. Вони служили трибуною представлення та популяризації концепції прометейзму.

Ключові слова: концепція прометейзму, спільний фронт народів, інформаційна діяльність, часописи “Wschyd-Orient”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” та ін.

Постановка проблеми. Прометейський рух виник у Європі у 20-ті роки ХХ століття як рух політичний та інтелектуальний, спрямований проти СРСР. Заснували його представники тих народів, які були захоплені більшовицькою Росією і приєднані до радянської імперії. Значну роль у заснуванні руху відіграли представники української еміграції у тісній консолідації і співпраці із польськими політичними діячами. Рух ставив за мету розбудову національно-визвольної діяльності, спрямованої на розпад Радянського Союзу і звільнення народів з-під більшовицької влади, створення ряду незалежних держав між Польщею та Росією, які би служили своєрідним буфером. Головними осередками прометейзму були товариства, організації, наукові інституції, а головними інструментами інформаційної діяльності були періодичні видання.

Аналіз досліджень. Більшість написаних на сьогодні польських та українських наукових праць розглядають прометейзм як історичне явище. Це розвідки Сергіюша Мікуліча [10], Юзефа Левандовського [8], Павла Лібери [9], Володимира Комара [1] та ін. Загальній характеристиці преси польського прометейського руху присвячений розділ монографії про польські періодичні видання міжвоєнної доби [4] та кілька наукових статей [2; 3; 5].

Частина проблеми, якій присвячена стаття. Організації та осередки прометейського руху існували не лише у Польщі, але й у Франції, Туреччині, Фінляндії та інших країнах. У кожній країні виходили періодичні видання, які слугували головною трибуною представлення концепції прометейзму та поширення його ідей.

Завдання статті полягають у тому, щоб показати всю палітру періодики прометейського руху та особливості її наповнення.

Виклад основного матеріалу. Батьківщиною прометейської концепції була Польщі. Йшлося про геополітичне положення країни між двома потужними милітаризованими державами – Росією (Радянським Союзом) і Німеччиною, а також про формування табору союзників у протистоянні їх імперським амбіціям. Український історик В.Комар стверджує, що пробудження національно-визвольного руху малих народів, окупованих Росією, та створення ними незалежних держав мало забезпечити Польщі великодержавний статус. Головне місце в концепції прометейзму від-

водилося Україні. Над Дніпром планували утворити незалежну державу, а західноукраїнські землі мали залишитися в складі Польщі [6, с. 29].

Прометейський рух був заснований завдяки активній діяльності у цьому напрямку Уряду Української народної республіки на еміграції у Парижі та Варшаві. Підтримували його також еміграційні осередки Грузії, Азербайджану, Вірменії, Туркменістану, Кубані, Кавказу, поволзьких і кримських татар, інгерманландських фінів та ін. Головні осередки прометейзму знаходилися у Парижі, Варшаві, Стамбулі, Празі, Тегерані, Харбіні, Берліні, Хельсинкі.

У 1926 році в Парижі була заснована організація “Прометей”, діяли товариство “France-Orient”, Комітет незалежності Кавказу у Стамбулі, Комітет дружби народів Кавказу, Туркестану та України, заснований у 1934 р. у Парижі і частково незалежний від “Прометей” [1, с. 299]. Тут виходило два часописи: “Prométhée” (1926–1938) і “La Revue de Prométhée” (1938–1940). Найактивнішими діячами паризького осередку прометейзму були Ное Жорданія, Ян Токаржевський-Карашевич, В'ячеслав Прокопович, Мустафа Шокай, Олександр Шульгин та ін.

У Женеві (Швейцарія) рупором прометейських ідей стала пресова агенція “Ofinor”, керівником якої був український емігрант Михайло Єремів.

З 1928 року керівництво рухом здійснювала організація “Прометей” у Варшаві, яка підпорядковувалася “2-му відділу Генерального штабу Польщі”. Вона мала розгалужену мережу філіалів: Східний інститут, Український науковий інститут у Варшаві, Науково-дослідний інститут Східної Європи і Школа політичних наук у Вільно [1, с. 5].

У Польщі головним осередком прометейського руху був Східний інститут у Варшаві, у якому працювали Роман Смаль-Стоцький, Володимир Сальський, Георгій Накашидзе, Павло Шандрук, Ісхакі Гаяз, Михайло Фролов та ін. Також був заснований Науково-дослідний інститут Східної Європи у Вільнюсі, Український науковий інститут у Варшаві. Осередком популяризації прометейських ідей серед молоді був Орієнтальний гурток молоді.

Засади політики прометейзму почала застосовувати ще у 1921 році, з часу дії Ризького договору, а термін прометейзм почали використовувати від 1926 р. [1, с. 6]. Концепція прометейзму

повстала внаслідок не вигідного геополітичного становища Польщі (між Росією і Німеччиною) і була спробою вибудування зовнішньої і внутрішньої політики нової держави в нових умовах.

Польський дослідник Юзеф Левандовський вважав прометеїзм своєрідним варіантом польського федералізму і водночас першою спробою нормалізації польсько-українських стосунків у Галичині. Сергіуш Мікуліч розглядав прометеїзм як справу європейської політики, яка базувалася на певній світоглядній системі частини польської політичної еліти. Зокрема йшлося про федеративний устрій Польщі, вирішення східних питань, формування толерантної політики у ставленні до національних меншин – застосування механізму державної асиміляції, на відміну від ідеї національної асиміляції, яку пропонували польські народовці.

Ідеологом руху вважається Юзеф Пілсудський. Він сформулював світоглядні орієнтири прометеїзму, був переконаний, що більшовицька Росія довго не існуватиме. Хотів, щоб в умовах розпаду радянської імперії Польща могла стати гарантом миру і незалежності малих народів у регіоні. Тому ставив завдання створити спільний фронт народів, уярмлених Росією, центром якого б стала Польща. Україну бачив ключем до розв'язання питання розпаду імперії. Суперечливість його поглядів стосувалася вирішення українського питання в Галичині, яка розглядалася як частина польської держави [1, с. 129].

Інформаційна діяльність була головним завданням прометейських інституцій та організацій, яку вони реалізовували за посередництвом заснованих періодичних видань.

Першою прометейською організацією був «Союз зближення відроджених народів», який діяв у 1921–1923 роках під негласним керівництвом сподвижника Ю. Пілсудського Тадеуша Голувки. Періодичним органом союзу було видання «Przymierze» («Пшимеже»). Фактично саме члени редакції складали основу організації. Це було перше прометейське видання у Польщі. Газета виходила у Варшаві з 15 серпня 1920 року. У перший рік існування вийшло 20 номерів, упродовж 1921 року вийшов 21 випуск. Формально обов'язки головного редактора виконував Станіслав Седлецький. В редакції співпрацювали Александр Богуславський, Антоній Болеслав Добровольський і Владзімеж Вакар. Реальним творцем видання і редактором, а також автором редакційних статей був В.Вакар. Його погляди формували ідейну позицію редакції в цілому. На сторінках газети був опублікований статут «Союзу зближення відроджених народів», а також декларація співробітництва народів, уярмлених більшовиками. У ній було заявлено мету – об'єднання антирадянської політичної еміграції неросійських народів колишньої російської імперії та їх взаємна економічна та культурна співпраця [7]. Одним із співробітників редакції був відомий польський публіцист і прихильник «зетівського руху» Йоахім Волошиновський.

Видавнича діяльність прометейського руху фінансувалася польською державою. Так, у 1938 році місячні квоти на видавничу діяльність становили 26 752 польських злотих. З них тільки Міністерство закордонних справ надавало

5702 злотих на місяць, Генеральний Штаб Польщі – 8366 злотих місячно [1, с. 48].

Журнал «Prométhée» виходив у Парижі в 1926–1938 рр. як орган Комітету дружби народів Кавказу (Грузія, Азербайджан, Північний Кавказ), України та Туркменістану. Щороку виходило 12 випусків. Головним редактором був Георгій Гважава. У редакції співпрацювали Мір Якуб Мегтієв, Ібрагім Чулік Сулейман, Мустафа Чокаєв, Олександр Шульгін та ін. У жовтні 1938 року з'явився журнал «La Revue de Prométhée», який став продовженням попереднього видання. Головним редактором став О.Шульгін, фінансувалося видання субсидіями від польського уряду.

З 1932 р. в Гельсінкі виходив фінською мовою аналог журналу «Прометей». Його редактором був керівник карельської еміграції Й. Веаа (J. Veaa).

З осені 1925 року до 1940-го у Парижі виходив тижневик «Тризуб» – орган УНР, заснований Симоном Петлюрою та його сподвижниками. Головним редактором був В. Прокопович. У редакції співпрацювали представники української еміграції – члени та прихильники прометейського руху. Як стверджує український історик В.Комар, щомісячні дотації Польщі на це видання становили 3 тис. злотих [1, с. 51].

Найбільше періодичних видань прометеїстів виходило у Польщі. У Варшаві на базі Східного інституту виходив щоквартальник «Wschyd-Orient» з 1930 до 1939 року. Видавався за підтримки Орієнталістичного гуртка молоді. Головним редактором спочатку був Єжи Гедройц, а потім – Владзімеж Бончковський. Пропагував ідеї прометеїзму серед молоді, польської та іноземної інтелігенції. Друкував значну кількість статей про історію і культуру східних народів, України зокрема. Багато писали про міжнародні стосунки, про польську орієнталістику. Інформували про діяльність Східного інституту у Варшаві та Орієнталістичного гуртка молоді. Статті друкувалися різними мовами – польською, англійською, французькою, українською та ін.

З 1932 р. у Варшаві був заснований «Biuletyn Polsko-Ukraiński» з метою інформування про стан польсько-українських стосунків, висвітлення їх перебігу, актуальних проблем та шляхів їх вирішення. Редакція декларувала ідею польсько-українського союзу. Спочатку часопис виходив як місячник, але через півроку став тижневиком. Щомісячно на потреби бюлетеню польська влада видавала 410 злотих [1, с. 50]. Від початку редактором часопису був В. Бончковський. Авторами публікацій тижневика були польські публіцисти і прихильники прометейської концепції Леон Василевський, Адольф Бохенський, Станіслав Лось, Александр Бохенський, Юзеф Лободовський, Пьотр Дунін-Борковський і б.ін. З українців постійним співробітником редакції був Євген Маланюк. Авторами численних публікацій виступили українці Павло Шандрук, Богдан Лепкий, Степан Баран, Володимир Дорошенко, Роман Смаль-Стоцький, Іван Кедрин-Рудницький і б.ін.

Провідною темою бюлетеню була українська історія і культура. Друкувалися численні польські переклади творів української літератури, літературні портрети, мистецькі нариси, огляди літературного процесу. Багато статей було

присвячених історичному минулому України та польсько-українських стосунків, економіці радянської України та політичним переслідуванням українців у Радянському Союзі. Значна кількість публіцистичних текстів аналізувала стан тодішніх польсько-українських стосунків, висвітлювалися проблеми польською внутрішньої політики щодо українців, критикували дії польської влади. Через критичні виступи проти польської влади в кінці 1938 року часопис був закритий.

Його продовженням став місячник «Problemy Europejskiej», який виходив від січня до вересня 1939 року. Головним редактором залишався В. Бончковський. Спіробітниками редакції були П. Дунін-Борковський, Я. Липовецький, Ю. Лободовський, Ч. Ястшембец-Козловський та ін. У порівнянні з бюлетенем це видання мало більш науковий та аналітичний характер. У ньому відсутня поточна інформація. У публікаціях розглядалися важливі проблеми міжнародних відносин, питання економіки, культури та історії.

До часописів, заснованих з метою поширення прометейських ідей, В. Комар відносить також літературно-мистецький журнал «Ми», який виходив у Варшаві та Львові в 1933–1939 роках. Редактором видання був Андрій Крижанівський. Видання користувалося підтримкою діячів УНР та польської влади. У 1937 році фінансова підтримка журналу Міністерством внутрішніх справ становила 1000 злотих [1, с. 52].

З 1 лютого 1936 року почав виходити у Варшаві двотижневик «Myśl Polska», який проіснував до 1939 р. Представляв молоде крило прометейського руху та прихильників політики Ю. Пілсудського. З 1938 р. висвітлював суто прометейські проблеми. Редактором газети був Фелікс Захора-Ібянський.

За підтримки українських представників прометейського руху також виходили у Польщі такі українські видання, як військово-науковий і літературний журнал «Табір», заснований за підтримки Симона Петлюри і редагований Віктором Кушем; збірник Українського воєнно-історичного товариства «За державність», редактор М. Садовський. У Празі виходив неперіодичний журнал «Туртуймося» за редакцією полковника Василя Филоновича.

Близькими до ідей прометеїзму були також польські консерватори (Єжи Гедройц і його однодумці). На сторінках їх варшавських видань «Bunt Młodych» і „Polityka”, які виходили у 30-ті роки, обговорювалися питання польсько-українських стосунків, національної політики польської влади, розбудови могутньої держави і загроз для неї з боку Росії та Німеччини. Тут друкувалися ті ж автори, які виступали на сторінках бюлетеня та інших прометейських часописів – Адольф Бо-

хенський, Пьотр Дунін-Борковський, Александр Бохенський, Мечислав Прушинський та ін.

Крім польської та української періодики, значний сегмент прометейської періодики складала видання представників інших національних меншин. У 1927–1928 роках у Празі виходив журнал «Вольные горцы», у 1928–1934 роках у Парижі і Варшаві виходив журнал «Горцы Кавказа», а в 1934–1939 роках – журнал «Северный Кавказ» турецькою і російською мовами.

З 1928 року поволзькі татари видавали татарською мовою часопис «Милли юл» («Національний шлях»), який у 1930 році перейменований на «Яна Милли Кул» («Новий національний шлях»). На Далекому Сході у 1935 році в Мукдені виходив журнал «Милли Байрак». У Стамбулі в 1927–1931 роках видавався журнал «Сни Туркестан».

З представників української еміграції найактивнішу участь в інформаційній діяльності прометейського руху брали А. Лівіцький, Р. Смаль-Стоцький, В. Сальський, П. Шандрук, О. Шульгін, О. Удовиченко, І. Косенко, М. Єремійв, Є. Маланюк, Б. Лепкий, І. Кедрин-Рудницький та ін.

У 30-ті роки після підписання пакту про ненапад з Радянським Союзом і смерті Ю. Пілсудського, Т. Голувки, Н. Рамішвілі суспільне значення прометейських ідей суттєво нівелювалося. Однак ці ідеї мали вплив на зовнішню і внутрішню політику Польщі міжвоєнної доби.

У 40-ві роки продовженням ідей прометейського руху став заснований Антибільшовицький блок народів. Після Другої світової війни колишні учасники руху намагалися відродити прометейський рух: українці – в Мюнхені, поляки – в Лондоні. Однак ці спроби не були успішними. Найяскравіше ідеї прометеїзму були представлені на сторінках польського журналу «Культура», який видавався Є. Гедройцем у Парижі упродовж другої половини ХХ ст., передусім у публіцистиці Ю. Мерошевського, В. Бончковського, Ю. Лободовського та інших авторів.

Висновки та перспективи. Прометейський рух був одним із небагатьох в історії політичних рухів, який намагався об'єднати інтереси і прагнення пригноблених народів для реалізації цілей власної держави. Періодичні видання виходили в усіх регіонах, де були засновані осередки прометейського руху, і виконували завдання своєрідної трибуни проголошення і популяризації прометейської концепції. Для цього польські державні структури надавали їм значну фінансову підтримку. Редакційні колективи були місцем консолідації прихильників прометейського руху як з польського суспільства, так і представників еміграції народів колишньої російської імперії. Ідеї, виголошені ними у 20–30-ті роки ХХ ст., залишаються актуальними дотепер і в нових геополітичних умовах набувають нового звучання і нової перспективи.

Список літератури:

1. Комар В.Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011.
2. Кравченко С. Єжи Гедройц і часопис «Bunt Młodych» (1931–1939): ідейні засади та прометейська концепція вирішення українського питання // Журналістика : науковий збірник / за ред. Н. Сидоренко. – К.: Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – Вип. 11(36). – С. 59-72.
3. Кравченко Світлана. Літературний вектор міжнародного діалогу на шпальтах часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (Варшава, 1932–1938) // Україна і Польща : минуле, сьогодення, перспективи, жовтень 25 2011.

Режим доступу: <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2011/10/25/%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3/>.

4. Кравченко С.І. Періодичні видання Польщі 20–30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2009, 508 с.
5. Кравченко С. Україна в геополітичній концепції польських прометеїстів на шпальтах часопису “Biuletyn Polsko-Ukraiński” (Варшава 1932–1938) // Київські полоністичні студії Т. 18. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Університет «Україна», 2011. – С. 19–28.
6. Прометеїзм // Енциклопедія Історії України. Т. 9. Видавництво Наукова Думка, 2012, с. 29.
7. Kornat Marek U żydeł idei prometejskiej. Związek Zbliżena Narodyw Odrodzonych (1921–1923) // Nowy Prometeusz, Lipiec 20, 2015. Posted in: Historia. Nr. 2, 2012. Z Archiwum Tagged: <http://nowyprometeusz.pl/tag/przymierze/>.
8. Lewandowski J. Imperializm słabości: Kształtowanie się koncepcji polityki wschodniej państwa polskiego 1921–1926. Warszawa, 1967.
9. Libera P. (oprac.). II Rzeczpospolita wobec ruchu prometejskiego, "Wojskowe Teki Archiwalne" t. IV. Warszawa, 2013, 575 s.
10. Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1971.

Кравченко С.И.

Восточноукраинский национальный университет имени Лесии Украинки

РОЛЬ ПРЕССЫ В ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛЬСКОГО ПРОМЕТЕЙСКОГО ДВИЖЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается деятельность польского прометеийского движения, которое возникло в 20-е годы ХХ века. Его целью было формирование блока антисоветских государств – союзников Польши. В деятельности движения большую роль имела пресса. Периодические издания существовали во всех городах, где появлялись площадки прометеизма. Пресса выходила на польском, французском, украинском, русском, татарском и других языках. Она служила трибуной для презентации и популяризации концепции прометеизма.

Ключевые слова: концепция прометеизма, единый фронт народов, информационная деятельность, периодические издания “Wsychd-Orient”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” и др.

Kravchenko S.I.

East European National University named after Lesia Ukrainka

THE ROLE OF THE PRESS IN THE INFORMATION ACTIVITIES OF THE POLISH PROMETHEAN MOVEMENT

Summary

The article deals with the activities of the Polish Promethean movement, which arose in the 1920s. Its purpose was to form a bloc of anti-Soviet states – allies of Poland. The press played a big role in the movement's activities. Periodicals existed in all cities where platforms of Prometheism appeared. The press was published in Polish, French, Ukrainian, Russian, Tatar and other languages. It served as a platform for the presentation and popularization of the concept of Prometheism.

Keywords: the concept of Prometheism, the united front of peoples, information activities, periodicals "Wsychd-Orient", "Biuletyn Polsko-Ukraiński", etc.